

ÅKE SANDBERG (RED)

Arbete och välfärd – ledning, personal och organisationsmodeller i Sverige

Lund, Studentlitteratur 2019

Barbara Czarniawska

Lång innan jag kom till Sverige (vilket hände år 1983) kände jag till den internationella berömmelsen av den svenska arbetssociologin. Nu har jag fått en utmärkt möjlighet att fördjupa mig i dess historia – och sedan gå framåt till teman som är högst relevanta idag.

Det första jag har lärt mig från Torsten Björkmans och Åke Sandbergs kapitel (2) var just att namnet jag var van vid – arbetssociologi – inte används längre för att beteckna arbetslivsforskningen i Sverige. Det heter arbetsvetenskap nu – med all rätt. Jag skulle ha vetat bättre, eftersom mitt första år i Sverige tillbringade jag just på Arbetslivscentrum (och jag är fortfarande mycket besviken på att institutet inte finns längre). Inte heller visste jag att arbetsvetenskapens transdisciplinära karaktär orsakade så många problem. Under alla mina 50 år på universitetet har jag blandat psykologi, national- och företagsekonomi, sociologi och etnologi i mina studier av olika slags arbete.

Det som jag kommer ihåg var att i början av 1990 talet hördes det röster om «den svenska modellens död». Nya Zeeland blev till ett Mecca för de som ville veta mer om välfärdens framtid, och New Public Management blev en ny religion (jag återkommer till den). Men som Movitz och Sandberg påpekar i deras kapitel (3), var «den svenska modellen» inte död – och kanske inte ens sjuk. De som kritiserar den svenska modellen brukar attackera dess variant från 1960-talet – onekligen mycket attraktiv

FÖRFATTARE

Barbara Czarniawska, Gothenburg Research Institute, GRI, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, barbara.czarniawska@gri.gu.se

och framgångsrik då – men inte lika passande för den nuvarande situationen. Så som arbetslivet har förändrats, förändrades även «den svenska modellen». För att citera Movitz och Sandberg, «[d]en svenska modellen har historisk fungerat relativt väl för att hantera det svenska arbetslivets omstruktureringar» (s. 83). Nuvarande utmaningar heter automatisering och invandring, men man måste påpeka att ingen av dessa är nya – de har hänt förr, automatisering redan på 1970-talet och arbetskraftsinvandring i flera vågor sedan 1950-talet. Movitz och Sandbergs beskrivning av de senaste förändringarna av den svenska modellen – inte särskilt lyckade, som privatisering och marknadisering – visar dock tydligt en tendens typiskt för den moderna Sverige: att snabbt följa mode och låna de nyaste modellerna inom politik och arbetsmarknad. Sverige kunde vara mer försiktigt i att följa de globala trenderna, men den svenska modellen är levande och dynamisk även om den kan lida av de åldersåkommor som listas av författarna. Därför bör Movitz och Sandbergs kapitel (i en förkortad version, till exempel en som slutar på nuvarande sida 204) översättas och publiceras på engelska, så att även den internationella publiken kan få en mer nyanserad bild av den svenska modellen. Däremot måste man understryka, med Björkman och Sandberg (kapitel 2) vikten av att arbetslivsforskningen blir publicerad på svenska. Engelskspråkiga publikationer är viktiga för att världen ska lära känna svensk forskning, men detta är en sekundär plikt: svensk forskning måste framför allt bli känd i Sverige!

Och nu till en mycket relevant fråga: hur lyckades New Public Management i Sverige? Patrik Hall ger i sitt kapitel (14) utmärkta exempel: en myndighet som inte kunde företagiseras på grund av dess tydligt politiska karaktär, två som blir helt privatiserade, och två som inte skulle företagiseras, men ändå tappert försökte att härma privata företag så mycket som möjligt (eller kanske omöjligt). Hall går igenom möjliga motiv bakom viljan att införa New Public Management eller en variant av den i Sverige: finansministerns och ekonomistyrnings växande roll, en ökande popularitet av managementkonsulter, med mera.

Effekterna är varierande. Privatiseringar av apotek och skolor kan på ett bra sätt sammanfattas i ett följande citat: «reformen genomfördes av politiker med en ideologisk föreställning om hur marknaden bör fungera och med bristande kunskaper om hur marknaden fungerar i praktiken» (s.340). Medborgarna kunde nu hitta två eller tre apotek på samma ställe (och inget där de skulle behövas) och titta på de sorgliga PISA- resultaten. Om företagiseringar av universitet har vi alla skrivit mycket, och ändå är Halls kapitel skrivet före skandalerna på Karolinska institutet, som blev reformerad enligt recept från en US marknadsföringsprofessor. Men som redan Albert Hirschman påpekade för länge sedan (1967), reformer får oftast oväntade konsekvenser, och en sådan konsekvens i Sverige är ökande politisering – till exempel av skolorna. Och det

är svårt att inte hålla med Hall när han konkluderar att «[f]örvaltningspolitiken kommer även fortsättningsvis att vara beroende av den demokratiska politikens särskilda utmaningar» (350).

NPM var bara ett mode som påverkade organiseringen av arbetslivet i Sverige. Torsten Björkman och Karin Lundqvist (kapitel 12) går igenom alla «management moden» – från Taylorismen till digitalisering – som påverkade Sverige.

Digitalisering är ett fenomen av stor vikt för arbetslivet idag (liksom diskriminering till vilket jag kommer senare). Detta är huvudtema för Åke Sandbergs kapitel om «Plattformsekonomin, digitalisering och arbetslivet omreglering» (9). Han fokuserar på kommersiella plattformar, inriktade på att förmedla arbete (om offentliga plattformar inriktade på att förmedla utbildning och sjukvård kan man läsa i Norén och Ranerup, 2019). Även om fenomenet inte är särskilt spritt i Sverige, kan man vänta sig att en sådan förmedling blir mer och mer populär i framtiden. Som utgångspunkten för analysen ställer Sandberg en fråga: är digitala plattformar en revolution inom arbetets organisering, eller är de en stegvis förändring? «Med digitala plattformar underlättas kontrollen men skalan blir ofta global vilket försvårar» (226). Det är förmodligen därför Foodora har omvandlats till foodora.se – som vanligt med problem för kunderna, och man antar, lösningar för företaget. Det återstår att se vilka konsekvenser det blir för arbetarna.

Diskrimineringsproblematiken har flera dimensioner, bland annat genus och invandrarnas arbetsstatus. Anna Fogelberg Eriksson tar upp det första i sitt kapitel (15). Hon börjar med att sätta in den statistiska bilden av den svenska jämställdheten i en europeisk kontext – för att sedan avslöja att bakom den vid första anblicken jämställda arbetsbilden göms flera ojämlikheter, inte minst när det gäller chefspositioner. Privatisering och företagisering av den svenska offentliga sektorn, så bra beskriven i kapitel 14, bidrog tydligt till detta. Forskning om genusproblematiken kan enligt Fogelberg Eriksson gynnas av perspektivet «att göra kön», som Joan Acker importerade till Sverige med stor framgång på 1990-talet. Kapitlet visar tydligt att trots många formella och informella åtgärder är arbetslivet inte jämställt och att både praktiska åtgärder och teoretisk forskning måste fortsätta.

Genusstudier har även introducerat begreppet «intersektionalitet» och detta begrepp spelar en viktig roll i Moa Bursells kapitel om «Arbetsmarknaden – integration, segregation och diskriminering» (kapitel 8). Hon börjar med arbetsinvandringens historia, eftersom det är många som tror att integrationen var mer framgångsrik förr. Som det brukar vara, visar statistiken en mer komplicerad bild. För att sammanfatta skillnader i den historiska utvecklingen kan man säga att förr, särskilt efter det andra världskriget, kom arbetsinvandrare från Europa, medan numera kommer de även från länder utanför Europa, och det

är invandrare från Afrika och Mellanöstern som står för de flesta arbetslösa och lågbetalda.

Efter att ha presenterat den svenska diskrimineringslagen (som identifierar sex grunder för diskriminering) beskriver Bursell (kritiskt) två av de vanligaste forskningsperspektiv som används i Sverige för att förstå integrationsproblemet: det neoklassiska (nationalekonomiska) och det postkoloniala perspektivet. Medan det förstnämnda främst genomför analysen på individnivå (analysen som gäller både offer för diskriminering och de som diskrimineras), fokuserar det andra framför allt på strukturell diskriminering, och särskilt på så kallad indirekt diskriminering. Institutioner, normer och rutiner som tas för givna är en grund för indirekt diskriminering, som är svårt att hantera eftersom den oftast är omedveten («Jag är inte rasist, men...»)

Intersektionellt perspektiv, som Bursell föredrar (men det kan vara min egen partiskhet eftersom jag gör det) kritiserar för att det omöjligt att testa detta empiriskt. Det finns dock inget hinder för att studera det i fältarbete, som kan resultera – om inte i statistik, så i en bättre förståelse av själva processen. Men det är ingen tvekan om, som Bursell säger, «[a]tt studera diskriminering i arbetslivet är svårt, oavsett teoretisk ansats» (s. 219).

På slutet har jag läst, som vanligt med stort intresse, Roland Paulsens kapitel om arbetsplatsmotstånd (kapitel 23). Denna lektyr har resulterat i en mycket personlig reaktion hos mig. Paulsens beskrivning av det spontana, så att säga, arbetarmotståndet är baserad på framför allt anglosaxiska studier (med historiska bidrag från Frankrike, varifrån ordet «sabotage» kommer). Under min 36 år långa arbetserfarenhet i Sverige har jag nästan aldrig sett spontant motstånd och kritik mot små absurditeter. Det kommer absurda beslut, alla säger att de är absurda, och livet fortsätter som förr. I det så kallade kommunistiska Polen undvek man alla protester mot Lenin, Stalin och kommunistpartiet (som förr mot påven, kardinalerna och kyrkan), men protesterade omedelbart (ofta med framgång) mot små absurditeter i det vardagliga arbetet. Gör man inte så i Sverige därför att man litat på facket?

Läsandet av «Arbete & välfärd» ger inte bara kunskap utan även material för vidare reflektion. För mig var boken en slags encyklopedi i vilken jag kunde gå runt och hitta det som var relevant just utifrån mina intressen. Jag tror att så blir det för de flesta läsarna. Studenterna kan få vägledning av sina lärare. Det som bör påpekas är bokens perfekta balans mellan historiska kapitel (utan historien kan man inte förstå nutiden) och kapitel som handlar om fenomen som är typiska för arbetet och välfärden i Sverige nu.

REFERENSER

Norén, Lars och Ranerup, Agneta (2019) Guides and an overflow of choices.
I: Czarniawska, Barbara och Löfgren, Orvar (eds) *Overwhelmed av overflows? How people and organizations create and manage excess*. Lund: Lund University Press, 151–169.